

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор” в област на висше образование 1. Педагогика, професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Тема: **„ВЛИЯНИЕ НА КЛЮЧОВИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ ВЪРХУ ЕФЕКТИВНОСТТА НА ИНТЕГРАЦИЯТА НА УЧЕНИЦИ С ЛЕКА УМСТВЕНА ИЗОСТАНАЛОСТ”**

Автор: **Мария Георгиос Милитси**, редовен докторант в програма „Специална педагогика“, СУ „Св. Кл. Охридски“, ФНОИ, катедра „Специална педагогика и логопедия“

Научен ръководител: **доц. д-р Емилия Евгениева**, СУ „Св. Кл. Охридски“, ФНОИ

Рецензент: **проф. д-р Цанка Попзлатева**, СУ „Св. Кл. Охридски“, ФНОИ, председател на научното жури по официалната защита на дисертационния труд

Мария Георгиос Милитси е получила бакалавърска степен по Гръцка и старогръцка литература през 2005 година, след което магистърска степен по Гръцка цивилизация през 2010 г. По време на следването проявява определен интерес към проблемите на деца и възрастни с увреждания и се включва в обучения по Специално образование, Гръцки жестов език и Брайлов код. През 2012 г. завършва магистърска програма по Специална педагогика в СУ „Св. Климент Охридски“, България, а от 2015 г. е редовен докторант по Специална педагогика в същия университет. Паралелно с това разширява своите знания и компетенции чрез участие в семинар по Интеркултурно образование. Научната ѝ подготовка се подкрепя от отлични езикови компетентности – владее на професионално равнище английски език, ползва френски и италиански. Висока е самооценката на докторантката за нейните дигитални компетентности, прилагани в обработката на информация, създаване и съхраняване на текстове, решаване на проблеми и др.

Мария Милитси има 14 годишен професионален опит като учител по Гръцка и старогръцка литература на деца, обучавани в масово или специално училище. Тя изгражда образ на съвременен педагог, който перманентно обновява своите знания, умения и нагласи съобразно динамично променящите се проблеми в образователната система, което е социално значим факт за днешната ситуация на качествени реформи в държавите от Европейския съюз.

Актуалност и научна обоснованост на проблематиката

Тематиката на дисертационния труд попада в изследователското поле на съвременната специална педагогика с дискусията за това, как се пречупва единството на социалните и индивидуалните цели в приобщаващия тип образование през призмата на специалните потребности на ученици с лека степен на интелектуално затруднение. Философията на приобщаващото образование стартира глобални процесите за преосмисляне на знанията, уменията и нагласите, които следва да притежават всички страни в образователната система, за да осигурят паралелна перспектива за прогресивно развитие както на детската личност, така и на цялата обществена система. В този контекст от началото на ХХI в. държавите от Европейския съюз започват да извеждат проблема за ключовите компетентности, придобити в края на детско-юношеската възраст, във водеща позиция. Той определя посоката на извършваната реформа и преход към нов тип образователна система, а съществена част са промените в образователните планове и програми. Търсят се пътища към осигуряване на достъпност на всички деца до образователните дейности в масовото училище, изграждане на чувство за принадлежност към динамично разширяващите се училищни и социални общности и готовност към самостоятелен живот като възрастни. Образованието на децата с увреждания е едно от най-сложните предизвикателства, свързано с нуждата от ранно и перманентно идентифициране на техните общи, възрастови и специални образователни потребности съобразно модела за ключовите компетентности, както и с предлагането на съвместни образователни дейности в подкрепа на тяхното личностно израстване, училищно и социално приобщаване. Съвременните изследователи разширяват теоретична обосновка на съществуващите потенциали на децата с увреждания и ролята на социално-педагогическия фактор за тяхното активиране, като паралелно с това проверяват емпирично своите идеи. Част от този динамичен процес е дисертационното изследване на Мария Милитси с заложената теза за неизползван потенциал на учениците с лека степен на интелектуално затруднение, интегрирани в масовото училище, и за възможността той да бъде разгърнат чрез нови образователни стратегии, базирани върху рамката за ключовите компетентности. Практическата обоснованост на проблематиката, произтича от осъзнатата необходимост да бъдат променени традиционно негативните нагласи на близката социална среда – семейство, учители/специалисти и съученици, свързани с очаквания за когнитивна

пасивност в учебния процес, съвместните дейности и междуличностното общуване на тази категория ученици. Тази промяна изисква нова система от знания, умения и диспозиции към възможностите за учене и социална адаптация на учениците с интелектуални затруднения, базирани на емпирични доказателства. Дисертационното проучване отговаря на потребностите от разширяване на научното познание в областта на общата и специалната педагогика, както и на съвременните образователни политики и реформиращи се традиционни практики в европейските държави. Във въведението докторантката е успяла добре да аргументира теоретичната и научно-приложната значимост на проблематиката.

Оценка на дисертационния труд по формални показатели: обем, структура, оформление и стил на изложение

Структурата на дисертацията обхваща три основни глави, абстракт, въведение, заключение и препоръки, публикации по темата и библиография. Основното съдържание е изложено на 212 страници, като теоретичната и емпиричната част са добре балансирани по обем. Визуалното онагледяване на резултатите е осигурено чрез интегрирани в текста 113 графики и 60 таблици, от общо 220 таблици, изведени в приложение. По мое мнение е допуснато прекомерно детайлизиране на информацията, като таблиците и графиките не са достатъчно натоварени семантично и представени в обобщен вид (например за всяка отделна сфера на компетентност, а не за всеки въпрос към нея).

Бих посочила някои пропуски в научния стил на втората част от изложението, свързани с използването на смесица от граматични времена - настоящо, минало и бъдеще, както и 1 л. ед. ч. (например, „I am going to develop an approach...“ с. 96), което прекомерно субективизира научното изследване и пренебрегва общоприетата позиция, че всеки научен труд е съвместна дейност с други учени, базиран на предишни изследвания и продължаващ постигнатото от тях познание.

Дисертацията се позовава на 99 англоезични и гръцки издания, описани по стандарт в библиографската справка, но в текста се среща изписване на първите имена на автора, липса на година на изданието или повторение на информацията от съответната публикация (например с. 93 и с.199).

Оценка на съдържанието на дисертационния труд

Теоретично-методологичните позиции на дисертационното изследване са представени като първа част на дисертацията в 6 параграфа. Първият представя динамично променящото се познание за същностните характеристики на умствената изостаналост в исторически аспект, които през последните десетилетия стимулират ревизиите на международните класификатори на психичните нарушения. Най-новите от тях (ДСН-5, 2013 и МКБ-11, 2018) качествено подобряват диференциално-диагностичните критерии за интелектуално нарушение, съобразно прилаганите в съвременната наука генетичен и социален подход на интерпретация. Докторантката систематизира основанията за новата дефиниция на интелектуалната недостатъчност, която отчита ограничения интелектуален капацитет, но поставя във водеща позиция адаптивното функциониране и ежедневните умения за самообслужване. Систематизираните вариации на адаптивното поведение по степен на интелектуалния дефицит и възраст имат доказателствена стойност за значимите различия в специалните образователни потребности на субгрупите деца и ученици с умствена изостаналост и респективно образователните дейности, насочени към изграждане на значими за бъдещия живот компетентности. В тази логика е предложена дискусиата за учениците с лека степен на интелектуален дефицит, нуждата от идентифициране и подобряване на техния социалнопедагогически контекст на развитие.

Вторият и третият параграф, според мен, биха могли да бъдат обединени в един, тъй като текстовете в тях са насочени паралелно към философско-методологичните бази на интегрираното образование и неговата конкретна реализация в Гърция. Докторантката е успяла да систематизира убедителни теоретични доказателства, че различността е иманентна характеристика на всяка училищната и социалната общност, а учениците с увреждания следва да се ползват със статут на равноправни и приети от другите членове. Обсъдени са ползите от различията и интеграционните програми, разпознатите от изследователите фактори за успешна интеграцията, разновидности на организационните форми. Специално внимание е отделено върху техниките за адаптацията на училищните програми и педагогическите методи в търсенето на различни пътища за насочване на информацията, организацията на средата в класната стая и съвместните образователни дейности за посрещане на общите и специалните потребности/възможности с осигуряване на оптимални ползи за всеки ученик.

Четвъртия параграф „Приобщаващо образование“ представя базовите позиции и принципи във философията на приобщаващото образование и цитира редица съвременни изследвания, които доказват ползите от този тип образование не само за учениците с увреждания, но и за всички останали ученици и участници в образователния процес. Изключително целесъобразен е поставеният от докторантката акцент върху потребностите на учителите да бъдат подкрепени в използването на успешни включващи стратегии в класната стая. Дисертацията представя с изключително добра компетентност и всеобхватност тези нови стратегии и очаквани компетентности от аспекта на учениците с лека степен на умствена недостатъчност и потребностите от знания на техните учители.

В тази част на дисертацията е направена препратка към съвременната образователна реформа в Европа, която заедно с приемането на приобщаващото образование като философия се насочва към преход от предметно-базирано познание към поставяне на образователни цели за изграждане на по-общи междупредметни компетентности у учениците и компетентности, които подкрепят тяхното личностно функциониране, социална адаптация и професионална реализация в следучилищна възраст. Обстойно са анализирани резултатите от проучвания по тази тематика в редица държави, което е послужило за добра основа да бъдат обобщени настоящи проблеми, свързани с дефиницията и селекцията на тези базови личностно и социално значими компетентности. От друга страна, докторантката насочва вниманието към значимостта на визуалните методи и лазвитието на писмения език на чениците с лека умствена изостаналост, за стимулиране на междупредметните компетентности.

Петият параграф „Ключови компетентности за интеграция на учениците с умствена изостаналост“ поставя във фокус дефицитите в социалната компетентност или личностното функциониране на тази категория деца. Направен е паралел между традиционния екипен подход към индивидуалното планиране на образователните и терапевтичните дейности, и ползите, които разкрива реформиращите се училищни планове с интегрирането на ключови компетентности. В този контекст обстойно са представени аргументите на Европейския съюз да бъдат признати 8 ключови компетентности за учене през целия живот, които подкрепят личностното функциониране, активната гражданска позиция, социалната интеграция и трудовата заетост, а с това принципите за равенство и достъпност за всички. В последния параграф на теоретичната част текстът продължава да убеждава относно

очакваните ползи за учениците с интелектуални затруднения очакват от практическата реализация на модела за ключовите компетентности в общите училищни планове и образователните дейности на масовия клас.

В обобщение считам, че докторантката Мария Милитси е демонстрирала отлично познаване на проблематиката, успяла е да изложи тезисно своите идеи и да ги подкрепи с научни факти.

Втората част „Изследователска програма“ е структурирана в три параграфа. Целта, хипотезата и задачите на проведеното емпирично изследване са изведени на базата на теоричната постановка. Въпреки че тяхната формулировка не е достатъчно прецизна, става ясно, че е целта е да се проучи, доколко моделът на ключовите компетентности влияе върху качеството на приемане на учениците с лека умствена изостаналост от тяхната близка училищна среда – учители и ученици, а с това и върху качеството на интеграцията.

В параграф „Методология“ емпиричното изследване е дефинирано като количествен тип и във връзка с това е разработен инструментариум от структурирани въпросници и са подбрани извадки с достатъчно голям брой участници.

Конструирани са два основни въпросника, всеки от които има два аналогични формата (за учители и за ученици), адаптирани за учители и ученици. Първият въпросник е насочен към знанията, уменията и нагласите на учителите и учениците за ученици с лека умствена изостаналост и е структуриран в 3 основни области: сътрудничество, социалните компетенции, когнитивните компетенции.

Вторият въпросник е насочен към дигиталните компетентности на учениците с умствена изостаналост, и е структуриран в 3 области – качество на уменията, условия за овладяване и реакция нанеуспех.

Като пропуск отбелязвам факта, че не е посочено разпределението на въпросите по области, а също и начинът на отговорите.

Проучването е организирано на два етапа, с различни извадки и инструменти. На първия етап се проучват нагласите към учениците с УИ в извадка от 153 учители и 152 ученика, а на втория – дигиталните компетентности в извадка от 30 учители и 30 съученици на учениците с УИ.

В обобщение бих отразила, че заявеният тип количествено изследване, не е подкрепено с посочване на брой въпроси във всяка област, дефиниране на независими и

зависими промениливи; статистически хипотези и не са описани статистическите методи и техните цели в обработката на информацията.

Третата част излага анализи на резултатите, обобщения и заключение. Направена е проверка за надеждност на приложения инструментариум, която извежда добри стойности за вътрешна съгласуваност на айтемите.

Първият параграф анализира събраната информация за знанията и нагласи на учители и ученици към компетентностите на учениците с лека степен на умствена изостаналост - сътрудничество, социални и когнитивни компетентности. За анализа на данните от извадката на учителите и учениците е приложен един и същи модел: 1) Анализ на относителните честоти на отговорите по всеки от въпросите; 2) Значими статистически различия между средните величини в отговорите на двата пола при част от въпросите; 3) Междуполови различия в разпределенията на отговорите за всяка от изследваните области на компетентност; 4) Обобщения. Този подход позволява както количествена, така и качествена интерпретация на емпиричната информация. Дискутираните вътрешно групови и междугрупови различия, позволяват да се направи обобщението, че приобщаващите процеси на учениците с умствена изостаналост са прогресивни, но и за съществуващи потенциали, които могат да се разгърнат чрез по-целенасочена подкрепа на педагозите от масовото училище, които ръководят ежедневно класните и извънкласните дейности.

Вторият параграф анализира емпиричните данни относно представите на учителите и учениците за дигиталната компетентност на учениците с лека умствена изостаналост по подобна схема. Получени са емпирични доказателства за потенциала на учениците с интелектуални затруднения по отношение на дигиталните умения в съвместните образователни дейности с учителите и своите съученици.

В последната съдържателна част извежда основните обобщения от проведеното емпирично проучване и предлага дискусии във връзка с подобни изследвания на други автори, а също и във връзка с потребностите на актуалната образователна практика. Направените обобщения от емпиричното проучване, представят един нов социален образ за възможности на учениците с умствена изостаналост, който съществено се отличава от традиционния образ за техните дефицити в научните изследвания от близкото минало. Докторантката успява да демонстрира, че моделът на ключовите компетентности има формиращ и приобщаващ ефект за всички участници в образователния процес.

Към докторантката имам следния въпрос: *Защо изследването се ограничава с влиянието на половия фактор, след като разполага с информация за други независими променливи – училищна единица, образование и професионален опит на учителите?*

Самооценка на приносите

Приносните моменти са оценени в теоретичен и научно-приложен аспект. Считаю, че те обективно отразяват постиженията на дисертационното изследване.

Публикации по темата на дисертацията

Представени са 4-ри публикации, 3 от тях са участия с доклади на научни конференции, а една е статия в научно списание.

Оценка на автореферата

По мое мнение авторефератът на български език не отразява адекватно структурата и съдържанието на дисертационния труд, което затруднява общото разбиране и оценяване на неговите стойностни страни. Не са отразени ключови моменти от съдържанието, наблюдават се неточности в смисловото отразяване и граматическото оформяне на текста на български език, допуснати са поредица от технически грешки.

Препоръчвам авторефератът да бъде основно преработен от докторантката на английски език, преведен на български език на професионално равнище и представен на официалната защита.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На базата горепосочените от мен силни страни и постижения в дисертационното изследване на Мария Милитси подкрепям да ѝ бъде присъдена ОНС „доктор” в област на висше образование 1. Педагогика, професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика).

Рецензент:

Проф. Цанка Попзлатева